UOT 37.01

İlahə Əhməd qızı Abdurahmanlı
Qərbi Kaspi Universiteti

ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ VƏ TƏBİƏT RESURSLARINDAN DÜZGÜN İSTİFADƏ BAXIMINDAN EKOLOJİ YANAŞMANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Илаха Ахмед гызы Абдурахманлы
Западный Каспийский Университет

ВАЖНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И НАДЛЕЖАЩЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Ilaha Ahmad Abdurahmanli
Western Caspian University

IMPORTANCE OF AN ENVIRONMENTAL APPROACH IN TERMS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND PROPER USE OF NATURAL RESOURCES

Xülasə: Məqalədə elmi-texniki tərəqqi, sənayenin inkişafının ətraf mühitin zərər görməsində başlıca amillər olduğu vurğulanır. Bütün bu problemlərin ekoloji biliklər vasitəsilə minimum endirilməsi yolları araşdırılır.
Açar sözlər: *ekoloji yanaşma, dizayn, elmi-texniki tərəqqi, sənaye, mədəniyyət, konsepsiya*

Резюме: В статье подчеркивается, что научно-технический прогресс, промышленное развитие являются основными факторами деградации окружающей среды. Исследованы способы минимизации всех этих проблем с помощью экологических знаний.
Ключевые слова: *экологический подход, дизайн, научно-технический прогресс, промышленность, культура, концепция*

Summary: The article emphasizes that scientific and technological progress, industrial development are the main factors of environmental degradation. The ways of minimizing all these problems with the help of ecological knowledge are investigated.
Key words: *ecological approach, design, scientific and technical progress, industry, culture, conception*

XIX-XX əsrin hüdudlarında, dizaynın yaradıcılığın yeni sferası kimi təşəkkülü və formalaşmasında, yeniliyin üçün ənənələrdən imtina, funksionallıq üçün dekorativlikdən imtinayla, sənaye istehsalı məhsullarının həyatın müxtəlif sahələrinə aktiv şəkildə yayılmasına diqqət cəlb olundu. Bütünlükdə belə radikalizm və hətta nihilizm, dizaynın inkişafının həmin mərhələsində formayaranma suallarında müsbət rol oynamış, onun tez özünümüəyyən etməsinə kömək etmişdir. Bu mərhələdə dizayn əşya-məkan mühitinin nisbətən cüzi hissəsinin formalaşdırılmasını iddia edirdi və onun formayaratma konsepsiyasının qeyd olunmuş səthiliyi yaradıcı-memarlıq və dekorativ-tətbiqi incəsənətin başqa sahələri ilə tarazlaşdırılırdı. O mədəniyyətə, əsasən yaradıcılığın yeni sahəsi kimi geniş yayıldıqda özünün məmulatın maşınla istehsalı, rasionallıq, elmilik, vahid şəklə salınma imkanı kimi keyfiyyətlərinə diqqəti cəlb edərək özünü ənənəvi bədii mədəniyyətə qarşı qoydu. Maşınla istehsal və kütləvi istehlakçı dizaynın təşəkkülünü müəyyən edən iki vacib amilidir.

Zamanla predmet aləminin formalaşmasında dizaynın rolu dəyişdi. Memarlıqla və dekorativ-tətbiqi incəsənətlə birlikdə o, bütün əşya-məkan mühitinə cavab verir. Deməli milli ənənələr, varislik, individual tələbatları təmin etmək, bədii formayaratmanın müxtəlif aspektləri hesabına üslubyaradıcı proseslərlə bilavasitə əlaqəyə malikdir. Bütün bunlar sənaye istehsalı və elmi-texniki tərəqqinin artan təsiri şərtləri ilə qarşılıqlı əlaqə-

dədir. Real şərtlərin dəyişməsinin təsiri altında, dizaynerin fəaliyyət sferasına yanaşma da dəyişir, daima onun sənədləri aydın görünür və məhz dizaynerin nəyə görə məsuliyyət daşıdığı dəqiqliklə meydana çıxır.

Bu gün müasir dünya prosesində əsas iki faktora böyük diqqət yönəlir: bir tərəfdən, bu elmi-texniki tərəqqinin qızğın surətdə inkişafı, digər tərəfdən isə onların səbəb olduğu sosial və ekoloji problemlərdir. Texniki dünya daha da avtonom olur, istehsalın və layihələndirmənin yeni vasitələri, kompüter texnologiyaları əsrində meydana çıxan, həmçinin yeni materiallar texniki aləmin öz-özünə təşkili üçün şərtlər yaradır. «İkinci təbiət» təbii təbiətin fiziki sıxışdırılıb çıxarılması prosesinin artmasını həqiqətən sübut edir və gələcəkdə yeganə olmaq təhlükəsi daşıyır.

Yeni texnologiyaların mədəniyyətin və məişətin tamamilə müxtəlif sahələrində, yeni tendensiyalar, köklü sosial-mədəni dəyişikliklərə zəmin yaradır.

1970-ci illərdə meydana gələn dizaynda ekoloji yanaşma elmi-texniki inqilab hadisəsinə cavab oldu. Bu nöqteyi-nəzərdən baxılan ekoloji dizayn - əsas məsələlərinə ətraf mühitin mühafizəsi və bərpası daxil olan ümumdünya ekoloji hərəkatın istiqamətlərindən biridir. Ekoloji dizaynın əsas prinsiplərinə aiddir:

- təbii resursların maksimal qənaəti;
- materialların maksimal qənaəti;
- bərpa olunan enerji resurslarından istifadə;
- məmulatın uzunömürlülüyünə nail olma.

Ən vacib problem rasionallıq hesab olunur, dizayner dünyanın sosial məsuliyyətli aktiv subyekti olaraq öz fəaliyyətində materialların istifadəsinə münasibətdə optimallığı, məmulatın həyatının davamlılığı və onun sonrakı utilizasiya imkanını hesaba almalıdır.

Son illərdə təbiətin ekologiyası, insanın, mədəniyyətin problemləri o qədər aktuallaşmışdır ki, ilkin plana keçmişdir, onlara o qədər diqqət yönəldilir ki, sanki ekoloji düşüncə də, uyğun layihə təcrübəsi də son zamanların təzahürü təəssüratını yaradır. Bununla yanaşı bir çox ekoloji kriteriyalar qədimdən bəri insan fəaliyyətində nəzərə alınırdı. Digər tərəfdən onlar daha şüurlu qəbul olunmağa, xüsusi olaraq işlənməyə və dərinləşməyə başladı. Təmiz təbiəti mühafizə tədbirləri, insanın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilinin digər formaları ilə tamamlanmağa başlandı. Bu gün ekoloji problemlər layihə mədəniyyətində hər şeydən əvvəl mühitə sənaye istehsalı məhsullarının təbii daxil edilməsi ideyasında əks olunur, bununla biokimyəvidən sosiomədəniyə qədər ən müxtəlif planların inteqrasiyası nəzərdə tutulur.

Beləliklə dizaynın məsələləri keyfiyyətcə dəyişir: onları forma və funksiyaların təkmilləşdirilməsindən çox məhsulların artıq qalan miqdarının ixtisar edilməsində material və texnologiyaların ekologiya nöqteyi-nəzərincə yenidən baxılmasında eləcə də istehlakçı tələbatlarının dəyişdirilməsində görürlər.

Dizaynın funksiyasında tələbatların yeni strukturlarının formalaşması daxildir, bir halda ki ekoloji problematikanın özəyi cəmiyyətin dəyərli təsəvvürlərini təşkil edir.

Ekoloji kritik başlanğıc indi dizaynda nəinki ayrı-ayrı material və texnologiyalara münasibətə baxışda, məmulatın xidmət müddətinin uzadılmasında, hər şeydən əvvəl insanın dünyada rolunun yeni təsəvvürü ilə əks olunur. Ekoloji mədəniyyətin formalaşma və inkişafının qlobal məsələlərinə yönəlmiş konsepsiya və layihələr, cəmiyyətin təbiətə uyğunluq ruhunda tərbiyəsinə, təbii həyat tərzinin təsdiqlənməsi müasir dizaynda tamamilə müstəqil xətti təqdim edir.

Ekoloji dizayn sferasına bu gün ən müxtəlif bədii-konstruktor təcrübələri cəlb olunur. Ekoloji adı altında bu və ya başqa planda insanın ətraf aləmlə harmonik münasibətlərinə istiqamətlənmiş dizaynın istənilən konsepsiyaları başa düşülür. Məhz dəyərli quruluşlarda bir çox ekoloji istiqamətliliyin konsepsiyalarında fərqlər olduqca parlaq göstərilir. Ekoloji dizayn məsələlərinə bir tərəfdən, insan və mədəniyyət tələblərinə uyğun olaraq təbiətin ekologiyası, məhsulların yaradılması yolu ilə çətinləşən ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, digər tərəfdən – cəmiyyətin özünün məqsədəuyğun inkişafı, onda emosionallıq və təbiiliyinin mümkün olduğu qədər həvəsləndirilməsi daxil edilir. Dizaynda ekoloji istiqamətin nümayəndələri inanırlar ki, bu yolla maddi dəyərlərə cəmiyyətdə çətinləşən münasibəti dəyişə bilər, mənəvi, yaradıcı, intellektual dəyərlərə üstünlüyü aşılaya bilərlər.

Ekologiya adı altında insanın ətraf aləmlə münasibətlərinin harmoniyalaşdırılmasına istiqamətlənmiş istənilən dizayn konsepsiyaları başa düşülür.

Mütəxəssislərin fikrincə, tələbatın zərərsizliyinin ekoloji prinsipləri, formaların təmizliyi, sənaye məhsullarının konstruktiv sadəliyi estetika

sahəsində «yeni puritanizm» meyllərinə gətirib çıxara bilər, bir halda ki, istehlakın ixtisarına quraşdırma, maddi sorğularda ciddilik bəzən və çağırış kimi asket həyatına şərh edilir. Digər tərəfdən özü haqqında artıq xəbər verən, maddi istehlakın estetik təəssüratla əvəz olunma üsulu kimi baxılan «yeni ornamentalizm» adlanan, əks tendensiya da proqnozlaşdırılır. Həqiqətən də estetik təəssürat yaratmayan məhsulun, ticarət uğurunu təsəvvür etmək çətindir. Beləliklə ekoloji problemləri dizayn vasitələri ilə həll edərkən, ekoloji yanaşma prinsiplərinə riayət etməklə və estetik təəssüratın lazımlığı arasındakı balansı tapmaq vacibdir.

Yeni ekoloji estetika sahəsində işlər uzun zamandan bəri aparılır və artıq olduqca diqqətəlayiq prinsiplər işlənib hazırlanmışdır. Bu prinsiplərə uyğun olaraq dizayn məhsulları aşağıdakı kimi olmalıdır:

• hissiyyatla qəbul olunan, cəlbedici;

• insan psixikasına yaxşı təsir edən, ona dinclik, təbiilik hissi verən;

• üzvi surətdə qəbul edilən, müsbət emosiyalar doğuran;

• insana yaradıcılıq, müstəqil özünüifadə imkanı verən;

• ekolojilik və faydalılıq, ekoloji qavrayışın stimulyatoru olaraq çıxış etmək.

Ekoloji dizayn bu gün özünə ən müxtəlif münasibətləri cəlb edir. Onu sanki cəmiyyətin «xəstəliyini» gizlədən və onun vəziyyətini pisləşdirən anlayış kimi danırlar, lakin belə mülahizə şübhə doğurur axı, hətta ekoloji vəziyyətin stabilləşdirilməsinə yönələn kiçik maliyyə vəsaiti belə dizayn baxımından gözə çarpan nəticələr gətirə bilər, xüsusilə də əgər söhbət sənaye dizaynından gedirsə. Bu təzahür çox sadə olduğu üçün onu ciddi qəbul etməkdən imtina edirlər, təbii və süni tələbatlar bir yerə qarışdıqda, onlar tərəfindən irəli çəkilən istehlakda özünüməhdudlaşdırma tələbləri bizim zamanımızda çətinliklə yerinə yetiriləndir. Ancaq yenə də çoxları müasir cəmiyyətdə onun təbiiliyin inkişafı, yaradıcı imkanların azad edilməsi, dəyərlər sisteminin dəyişdirilməsi keyfiyyətlərinə görə onu harmonikliyin yüksəldilməsinin həqiqi vasitəsi kimi qəbul edirlər. Baxmayaraq ki, ekodizaynın cəmiyyətə mənəvi-etik təsir imkanları mübaliğəli təqdim olunur, dizaynda ekoloji istiqamət bütünlükdə ən ciddi diqqət və inkişafa layiqdir. Ehtimal olunur ki, bununla ona bütün ümumdünya dizayn təmayüllərinin mühitin humanizasiyası və ən geniş mənada həyat tərzi üçün xarakterik olan bilavasitə əlaqəsini gözdən keçirmək lazımdır.

Müasir dizaynda ekoloji istiqamət insanın əşya-məkan mühitinin formalaşmasında təbiət faktorunun yeri və mənası haqqında sualı aktuallaşdırır. Bütün dünyanı bir xətt üzərinə qoymaq olmaz, dünyanın müxtəlif hissələrində, ölkələrində, şəhərlərində ekoloji yanaşma xüsusi, individual olmalıdır. O, hər bir ayrıca götürülmüş yerin iqlim, sosial və mədəni reallıqlarını hesaba almalıdır. Ekoloji istiqamətin nümayəndələrinin dizaynda regional və tarixi təcrübəyə yönəlmiş marağı bununla izah olunur.

Məqalənin aktuallığı. Elmi-texniki tərəqqi, sənayenin sürətli inkişafı təbiətin məhv olmasına, ekoloji problemlərin meydana gəlməsinə zəmin yaradır. Təbiət insanın yaşayış məskənidir, bu baxımdan da istənilən şəxs təbiətin mühafizəsində öhdəlik daşıyır. Məqalə insanlara təbiətə və ətraf mühitə qarşı məsuliyyət hisslərinin aşılanması baxımından aktualdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Dizaynda ekoloji istiqamət son dövrlərdə meydana gəldiyi üçün, kifayət qədər tədqiq olunmamışdır. Məqalə gələcəkdə bu istiqamətin inkişaf etdirilməsi və araşdırılması baxımından əhəmiyyətli ola bilər.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ekoloji yanaşmanın dizayn vasitəsilə stimullaşdırılmasına və bu istiqamətin daha rahatlıqla tətbiqi baxımından əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Панкина М.В, Захарова С.В. Экологический дизайн как направление современного дизайна. Определение понятия. М., 2013.
2. Ральф Фюкс. Зеленая революция. Экономический рост без ущерба для экологии. М., 2016.
3. Гибсон Джеймс. Экологический подход к зрительному восприятию. М., 2012.
4. Казанцев П.А. Основы экологической архитектуры и дизайна. Учебное пособие. М., 2012.
5. Панкина М.В, Захарова С.В. Истоки экологического дизайна. М., 2013.

E-mail:ilaheabd@mail.ru

Rəyçilər: *sənətş. ü.elm.dok., prof.* E.T. Əliyev, *ped.ü.fəls.dok., dos.* Z.M. Kərimova

Redaksiyaya daxil olub: 23.05.2018